

СПЕЦІАЛЬНА ТА КОНТАМІНОВАНА МОДЕЛІ ТРИБУНАЛУ ПО СПРАВІ ПРОТИ РФ

Краснікова Олександра Валеріївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри морського права

Навчально-наукового інституту морського права та менеджменту

Національного університету «Одеська морська академія»

м. Одеса, Україна

Ідею спеціального трибуналу у справі про агресію проти України було запропоновано практично одночасно й українськими, й зарубіжними юристами одразу після початку повномасштабного вторгнення Росії у лютому 2022 року. Оскільки війна триває вже другий рік, ця ініціатива продовжує набирати обертів.

Трохи згодом концепція спеціального трибуналу вже розроблялася різними групами міжнародних та українських юристів у рамках наукових форумів та конференцій. За останні місяці відбулося кілька важливих подій, які підняли цю пропозицію з академічного рівня до рівня прийняття рішень та міцно включили її до міжнародного порядку денного. До обговорення підключаються все нові й нові держави, розмова про майбутній трибунал стає дедалі конкретнішою.

Злочин агресії – це злочин, скоєний керівництвом держави, тими, хто організував та вирішив направити озброєних осіб для безпосереднього його виконання. Незважаючи на визнання міжнародним співтовариством цього злочину, правознавці кажуть, що юрисдикція Міжнародного Кримінального Суду щодо агресії поширюється лише на країни-члени та держави, які погодилися на його юрисдикцію, наприклад Україну, але не на Росію, яка не погодилась та не є учасником Римського Статуту, яким засновано названий Суд. Таким чином, виникає необхідність створити спеціальний трибунал.

Коли вперше було представлено ідею трибуналу, її підтримали експерти в галузі міжнародного права, громадянське суспільство та лідери громадської думки, але не окремі уряди. Ситуація змінилася після того, як український уряд розробив свою початкову концепцію та розпочав роботу з експертними групами над опрацюванням можливого формату майбутнього трибуналу.

Отже, з кінця 2022 року та у перші місяці 2023 року дебати перейшли на міжурядовий рівень. Крига скресла, коли у листопаді 2022 року голова Єврокомісії Урсула фон дер Ляйєн заявила про

пропозицію ЄС створити спеціалізований суд за підтримки ООН для розслідування та кримінального переслідування злочинів, скоєних РФ в Україні¹. Водночас зовнішнє відомство Франції спільно з українськими представниками почало розробляти пропозиції щодо створення спеціального трибуналу у справі про агресію РФ проти України. Також офіційні особи Нідерландів підтвердили, що будуть готові розмістити в державі новий трибунал, який підтримує ООН, для розгляду справи про злочини Росії в Україні. Вони нагадали, що у Нідерландах розташовані Міжнародний суд і спеціальні трибунали у справах Лівану та Косова. Протягом багатьох років в країні розміщувався трибунал для військових злочинців, скоєних у колишній Югославії².

За хронологією подій треба вказати на Резолюцію Європарламенту, яку він ухвалив 19 січня 2023 року, повністю присвячену питанню створення трибуналу щодо злочину російсько-білоруської агресії³. Згодом на зимовій сесії Парламентської асамблеї Ради Європи (далі – ПАРЄ) було прийнято аж три резолюції на підтримку цієї ініціативи. Усі вони дедалі чіткіше викладають бачення партнерів України за моделлю трибуналу. Якщо раніше практично не було переваг у способах його створення, то тепер європейські інститути відкрито підтримують міжнародний трибунал, який в ідеальній конструкції має бути за безпосередньою участю або підтримкою ООН.

В останні місяці було здійснено подальші практичні кроки щодо створення спеціального трибуналу по Росії: сформовано основну групу із більш ніж двадцяти країн для розробки планів трибуналу, перше очне засідання якого відбулося 26 січня у Празі. Другого лютого цього року голова Єврокомісії оголосила про створення в Гаазі міжнародного центру з розслідування злочинів агресії в Україні.

Поки що викристалізувалися три варіанти спеціального трибуналу. Перший – інституційний варіант, який передбачає створення трибуналу на основі договору між Україною та ООН після ухвалення відповідної резолюції Генасамблеї ООН.

Експерти також пропонують альтернативу, якщо цей сценарій не спрацює: можна сформувати трибунал на базі іншої міжнародної

---

¹ ЄС пропонує створити спецсуд для розслідування злочину агресії росії проти України – фон дер Ляен. (Дата публ. 30.01.2022). *Укрінформ – мультимедійна платформа іномовлення України*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3624778-rosia-spovna-zaplatit-za-svoi-zahlivi-zlocini-v-ukraini-fon-der-laen.html>

² Netherlands willing to house special court for Russia invasion of Ukraine, minister says. Reporting by Bart Meijer. Editing by Bill Berkrot. (Data 2022/12/12). *Reuters*. URL : <https://www.reuters.com/world/europe/netherlands-willing-house-special-court-russia-invasion-ukraine-minister-says-2022-12-12/>

³ Резолюція Європейського парламенту (19.01.2023) про створення трибуналу щодо злочину агресії проти України (2022/3017(RSP)). URL : <https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/265562/1270878UK.pdf>

організації, такої як Рада Європи, ЄС або «Велика сімка», але все ж таки бажано ще залучитися підтримкою Генасамблеї ООН.

Іншим варіантом є підхід, який ґрунтується на угоді, що передбачає створення трибуналу на основі багатостороннього міжнародного договору з Україною, який потенційно може бути відкритим для підписання будь-якою державою. За таким принципом працювала Нюрнберзька модель, при якій угоду про Міжнародний військовий трибунал та його статут підписали чотири держави.

Отже, названі конструкції спеціального трибуналу мали прецеденти в історії міжнародного судочинства, тому це значно спрощує роботу з цього питання.

Незважаючи на те, що повністю міжнародний характер трибуналу набув широкої підтримки Європарламенту та ПАРЄ, у січні 2023 року з'явилася й альтернативна пропозиція. Деякі урядовці іноземних держав заявили про необхідність створення гібридного трибуналу, юрисдикція якого буде ґрунтуватися на українському законодавстві, але з додаванням міжнародних елементів.

В юридичному доктринальному полі таку контаміновану (змішану, гібридну) конструкцію вивчали та пропонували для застосування ще до повномасштабного вторгнення РФ. Зокрема В.В. Попко вказував на специфічність гібридних судових органів, підкреслював, що вони не є елементами судової системи держави, для якої вони створені в силу змішаного характеру заснування та діяльності, тому стають «зв'язними» судами. Вчений виокремлює три елементи таких гібридних судових інституцій:

1. їх порядок діяльності і юрисдикцію визначатимуть сукупність внутрішньо-державних кримінально-процесуальних норм с додаванням договірних норм міжнародного права;

2. застосовне цими судами право буде містити норми як міжнародного, так і внутрішньодержавного кримінального права, що стане юридичною підставою здійснення ними правосуддя;

3. склад судових органів буде включати як національних учасників кримінального судочинства так і іноземних (зокрема, залучених міжнародних суддів, кваліфікованих слідчих інших держав, захисників, адвокатів та навіть адміністративний персонал іноземних держав)⁴.

Поки що світу відомі кілька гібридних судів, які значно відрізняються один від одного. Наприклад, створені за угодою з Європейським Союзом Спеціальні судові палати для розслідування та покарання за військові злочини на території Косово формально є

---

⁴ Попко, В.В. (2021). Органи міжнародного кримінального правосуддя: множинність інституційних моделей. *Часопис Київського університету права, № 1*, с. 308. doi: 10.36695/2219-5521.1.2021.60

частиною національної судової системи цієї держави; за рішенням Тимчасової адміністрації ООН з'явилися Спеціальні колегії по тяжким злочинам у Східному Тиморі, які об'єднують національні та міжнародні елементи правосуддя; закликом Генеральної Асамблеї сформований комбоджійський судовий «гібрид»; резолюціями Ради Безпеки ООН були засновані «національно-міжнародний» Спеціальний трибунал для розгляду справ і переслідування за терористичні напади та злочини, що відбулися у Лівані та Спеціальний суд у Сьєрра-Леоне, який застосовував норми двох систем права (міжнародної та національної цієї західноафриканської країни) для покарання осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права в ході громадянського конфлікту в тій державі. Таким чином, контаміновані спеціальні кримінальні суди фактично є самостійними міжнародними організаціями, які мають особливу компетенцію.

Треба вказати, що названі гібридні суди чи трибунали мають специфічні передумови створення, які відбиваються на їх предметній та персональній юрисдикціях. Спільним для них є те, що в предметну юрисдикцію включаються воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин геноциду, склад яких базується на нормах міжнародного права та положеннях статутів, створених раніше міжнародних трибуналів по Руанді та колишній Югославії. Важливо зауважити, що дотепер гібридні суди свою юрисдикцію не поширювали на злочин агресії. Щодо предметної юрисдикції, то на неї впливають характер конфлікту та мета створення трибуналу.

Отже, можна побачити, що в усіх гібридних трибуналах є багато спільного, але кожен окремо є унікальним, створеним *ad hoc* судовим інструментом і тому володіє спеціальною компетенцією, особливою юрисдикцією та механізмом здійснення судочинства для визначення покарання.

Проте, щодо створення контамінованої судової інституції в сучасній ситуації війни РФ проти України, значним колом спеціалістів висувуються зауваження про існування ризику юридичної кваліфікації наявної агресії «міждержавним конфліктом». Тому необхідне широке міжнародне визнання спеціального судового органу, що надасть йому максимальну легітимність. В цьому сенсі інституційний варіант створення трибуналу за участю ООН вважається оптимальним.